

УДК 658.012

**Проблеми відновлення матеріально-технічної бази АПК на
інноваційній основі**

Топішко Т.І., здобувач

Львівський національний аграрний університет

Анотація. Аналізується стан АПК напередодні вступу до СОТ. Виявлено причини низької матеріально-технічної забезпеченості сільськогосподарських підприємств та можливості оновлення основного капіталу на інноваційній основі із застосуванням лізингу.

Annotation. The state of agroindustrial complex is analysed in eve an entry to WTO. Found out reasons of low logistical support of agricultural enterprises and possibility of fixed assets update on innovative basis with application of leasing.

Ключові слова: сільське господарство, аграрне підприємство, матеріально-технічне забезпечення, сільськогосподарська політика, інноваційний лізинг.

Key words: agriculture, agrarian enterprise, logistical support, agricultural policy, innovative leasing.

Актуальність проблеми. У сільському господарстві, одній з найважливіших галузей народного господарства, склалися катастрофічні умови господарювання. Це пов'язано із незадовільним фінансовим становищем аграрних підприємств, відсутністю обігових коштів, складною ситуацією із забезпеченням технікою та запасними частинами, паливо-мастильними матеріалами, кормами, добривами та посадковим матеріалом. Технічна база є зношеною, морально та фізично застарілою. Забезпеченість аграріїв основними видами техніки складає половину, а по деяких видах навіть третину від загальної потреби. Недостатнім та невчасним є бюджетне фінансування галузі. Банківські кредити є, переважно, недоступними.

Аналіз останніх наукових досліджень. Шляхи виходу із важкої ситуації в АПК, вирішення проблеми оновлення основного капіталу аграрних підприємств досліджуються у працях Колотухи С., Мармуль Л.О.,

Саблука П.Т., Ситника В.П., Шпичака О.М. та інших вчених. Проте потребують додаткового дослідження та розробки такі проблеми як удосконалення механізму фінансування процесу оновлення основних засобів на інноваційній основі, втілення досягнень НТП у сільському господарстві, встановлення паритету цін, забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств та престижності хліборобської праці.

Метою статті є аналіз причин кризової ситуації в АПК та пошук шляхів відновлення матеріально-технічної бази галузі на інноваційній основі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпеченість України природними, земельними та висококваліфікованими трудовими ресурсами була і залишається на високому рівні. У порівнянні з США, Японією, Німеччиною, Францією, Англією та Канадою наша держава знаходиться за рівнем володіння сільськогосподарськими угіддями на третьому місці у світі, за трудовими ресурсами та науковим потенціалом – відповідно, на четвертому та третьому місцях. Однак неефективне їх використання відсуває Україну далеко від розвинутих країн. Так, у порівнянні з Францією ми відстаємо: за рівнем використання сільськогосподарських угідь – у 10-12 разів, трудових ресурсів – у 7-15 разів, основного капіталу – у 2-3 рази, наукового потенціалу – понад 20 разів [1].

У сучасних умовах для успішної господарської діяльності вже недостатньо володіти чинниками виробництва. Визначальними факторами стають такі, як: економічна діяльність, урядова ефективність, бізнесова активність та розвинута інфраструктура, високий рівень мотивації.

Розпочате на початку 90-х років ринкове реформування АПК призвело до зтяжної кризи. Про це наглядно свідчить динаміка поголів'я худоби та стан матеріально-технічної бази сільського господарства. За офіційними статистичними даними поголів'я великої рогатої худоби за 1990-2006 рр. скоротилося майже у 4 рази: з 24 623 до 6 175 тис. голів [2, С. 172]. Аналогічна ситуація із поголів'ям корів, свиней, овець, кіз, коней та птиці. Лише у 2004-2006 рр. намітилася нестійка тенденція до збільшення поголів'я свиней та

птиці. У 2007 р. поголів'я ВРХ зменшилося ще на 8% (до 5,68 млн. голів), свиней — на 9,8% (до 7,23 млн. голів), овець і кіз — на 3,7% (до 1,68 млн. голів), птиці всіх видів — зросло на 1% (до 168 млн. голів) [3].

Незважаючи на катастрофічний стан сільгоспвиробників та проголошений державою пріоритетний розвиток аграрної сфери, у січні-вересні 2007 р. лише 0,3% капітальних інвестицій було спрямовано на формування основного стада. Натомість потоки інвестицій в основний капітал були скеровані у промисловість (38,2%), операції з нерухомим майном (19,1%), транспорт та зв'язок (17,0%) [4]. Невтішна ситуація й з матеріально-технічним забезпеченням аграріїв (табл.1).

Таблиця 1

Парк тракторів, зернозбиральних комбайнів та вантажних автомобілів
(на кінець року; тис.шт.)¹

Роки	Трактори	Зернозбиральні комбайни	Вантажні автомобілі
1990	495	107	296
1995	469	91	278
2000	319	65	227
2001	296	61	209
2002	274	57	195
2003	251	54	177
2004	230	50	160
2005	217	47	147
2006	201	44	133

¹Джерело: [2, С.145]

Як бачимо, кількість тракторів зменшилася у 2,5 рази, комбайнів – у 2,4, вантажних автомобілів – 2,2 рази. Ступінь щорічного зносу основних засобів у десять разів перевищує їхнє оновлення. Відбулося руйнування майстерень для обслуговування та ремонту техніки, тваринницьких комплексів, соціальної інфраструктури. Це загрожує Україні повною деіндустріалізацією та перетворенням її на сировинний додаток розвинутих країн, фактично колонію.

Протягом періоду реформ сільське господарство було і продовжує бути донором для фінансово-спекулятивних та посередницьких структур. Вимивання фінансових ресурсів аграріїв відбувається через ціновий диспаритет. Однак ліквідувати його підвищенням цін на сільськогосподарську продукцію неможливо. А вже рівень цін на сільськогосподарську продукцію

дорівнює світовому, а то й перевищує його. У той же час рентабельність основних видів продукції сільського господарства знижується (табл.2).

Таблиця 2

Рентабельність основних видів продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах, %¹

Вид продукції	Роки								
	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Зерно	275,1	85,6	64,8	43,3	19,3	45,8	20,1	3,1	7,4
Насіння соняшнику	236,5	170,9	52,2	68,7	77,9	64,3	45,2	24,3	20,7
Цукрові буряки	29,5	31,2	6,1	1,5	-8,6	6,2	-0,8	4,8	11,1
Овочі відкритого ґрунту	27,6	12,8	-1,7	-0,8	8,9	30,9	-5,0	16,1	14,8
Картопля	27,2	34,3	14,0	11,4	24,2	33,5	-0,7	17,8	56,2
Плоди	83,8	20,3	-1,1	-1,7	6,4	19,9	8,4	12,7	33,5
Виноград	71,7	74,0	62,7	4,0	17,7	44,5	8,7	31,7	39,6
Молоко і молочні продукти	32,2	-23,2	-69,0	-0,8	-13,8	9,9	-0,4	12,2	-3,7
М'ясо									
великої рогатої худоби	20,6	-19,8	-42,3	-21,4	-40,5	-44,3	-33,8	-25,0	-38,4
свиней	20,7	-16,7	-44,3	-7,2	-16,9	-33,0	-14,4	14,9	-9,2
овець та кіз	2,3	-31,9	-46,4	-24,9	-26,7	-37,8	-44,3	-32,1	-34,3
птиці	17,0	-18,4	-33,2	-1,7	-1,1	11,0	3,8	24,9	12,1
Яйця	27,3	36,5	10,6	25,1	14,6	18,5	15,2	23,5	-6,8
Вовна	-2,4	-61,3	-75,8	-69,6	-78,9	-75,4	-74,7	-72,8	-78,1

¹Джерело: [2, С.146-147]

У порівнянні з 1990 р. у 2006 р. найбільше падіння рівня рентабельності відбулося за такими видами продукції: у рослинництві по зерну – 267,7%, насінню соняшника – 215,8%, плодам – 50,3%, винограду – 32,1%; у тваринництві по молоку – 35,9%, м'ясу великої рогатої худоби – 59%, м'ясу свиней – 29,9%, м'ясу кіз і овець – 36,6%, яєць – 34,1%. Показники рентабельності основних видів тваринницької галузі, крім рентабельності птиці, мають від'ємні значення. Для забезпечення простого відтворення показник рентабельності виробництва повинен становити 15%, а для розширеного – 30-35%. Як видно з табл. 2, лише займаючись вирощуванням продукції рослинництва сільськогосподарське підприємство може хоча б втриматися «на плаву».

Низька рентабельність сільськогосподарських підприємств спричинена не лише заниженими закупівельними цінами на продукцію, але й її високою

собівартістю (табл.3). Дана ситуація пов'язана також із зменшенням кількості техніки та зниженням її технічної готовності. Це призводить до порушення строків виконання сільськогосподарських робіт і збільшення втрат урожаю.

Таблиця 3

Структура витрат на виробництво сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах у 2004-2006 рр., %¹

Елементи витрат	Роки		
	2004	2005	2006
Витрати всього	100	100	100
Витрати на оплату праці	14,0	14,4	13,7
Відрахування на соціальні заходи	0,4	1,7	1,6
Матеріальні витрати	67,5/ 100	67,7/ 100	68,7/ 100
у т.ч. на			
насіння і посадковий матеріал	13,3	10,9	11,0
корми	28,3	28,4	28,9
іншу продукцію сільського господарства	3,0	3,2	3,2
міндобрива	10,3	11,4	12,5
нафтопродукти	18,2	19,0	18,4
електроенергію	3,0	2,9	2,8
паливо	1,4	1,6	1,5
запчастини, ремонтні і будівельні матеріали	9,2	8,8	8,2
оплату послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями	13,3	13,8	13,5
Амортизація основних засобів	4,7	4,9	5,2
Інші витрати	13,4	11,3	10,8

¹Джерело: [2, С.146]

В останні роки понад половину витрат на виробництво сільськогосподарської продукції стабільно складають матеріальні витрати. У 2006 р. їх питома вага становила 68,7%. Найбільшу частку в структурі матеріальних витрат займали витрати на корми (28,9%), посадковий матеріал (11,0%), запчастини, ремонтні і будівельні матеріали (8,2%) і, традиційно, нафтопродукти (18,4%). Нажаль, частка оплати праці становить лише 13,7%. У розвинутих країнах структура витрат на виробництво продукції має інший вигляд: 60-75% витрат складає заробітна плата з соціальними нарахуваннями та 25-40% - матеріальні витрати. Амортизаційні витрати є занадто низькими (5,2%) і не використовуються для акумулювання коштів, які можна було б

скерувати на відтворення основного капіталу. Його модернізація сприяла б скороченню витрат майже наполовину.

Проблеми діяльності аграрних підприємств поглиблює посилення конкуренції на аграрному ринку у зв'язку з поспішним вступом України до СОТ, який передбачає певні обов'язки, зокрема:

- відміну і не встановлення кількісних обмежень на імпорт або інших нетарифних заходів, що не передбачені домовленостями СОТ (наприклад, відсутність заборони імпорту м'ясної продукції);

- скорочення експортного мита на велику рогату худобу, шкіру, зернята;

- не встановлення обов'язкових мінімальних цін на експорт;

- відміну обмежень на вивіз зерна;

- відміну усіх субсидій експорту та імпортозаміщення;

- відміну блокування імпорту м'ясних продуктів, оброблених гормонами;

Україна погодилася не субсидювати сільськогосподарський експорт. Держава обмежить свою підтримку даної галузі сумою 3,04 млрд.грн (близько 613 млн.дол) [5]. І це у той час, коли за оцінками науковців, для оновлення машино-тракторного парку аграріїв на рівні технологічної потреби, необхідно щорічно купувати машини і обладнання на суму 15 млрд. грн. упродовж 10 років [6, С.36].

Зовсім протилежних принципів у єдиній сільськогосподарській політиці дотримуються країни-члени ЄС. На дотування сільгосппродукції витрачається близько 30 млрд. фунтів стерлінгів – майже половина сумарного бюджету ЄС, що фактично залишає сільгоспвиробників із бідних країн без засобів до існування. У даний час європейська економіка закрита протекціоністськими заходами, вартість яких еквівалентна 7% від ВВП всіх країн Європейського Союзу і складає 600 млрд.дол. [7, С.366-367].

Нам потрібно придивитися до досвіду провідних країн і перейняти заходи та механізми, що добре зарекомендували себе. Почати активно працювати над оновленням на інноваційній основі сільськогосподарської галузі, галузі яка забезпечує продовольчу безпеку країни.

Для формування національної інноваційної моделі необхідним є:

- розвиток механізмів, що адаптують до українських економічних умов світовий досвід організації і фінансування високоризикових інноваційних проектів (лізинг, страхування інвестицій, венчурне фінансування та ін.);
- створення інфраструктури для малого і середнього інноваційного підприємництва в економіці країни;
- удосконалення управління інноваціями і приведення його до рівня, порівняного з міжнародним;
- налагодження мережі інформаційних послуг, інжиніринга, стандартизації та сертифікації технологічних процесів, товарів і послуг;
- протекціонізм інновацій через механізм митних тарифів, податків, кредитів, страхування, тендерів на закупівлю техніки і технологій для державних потреб [1].

Галузь АПК потребує значних інвестицій для здійснення перетворень. Серед методів фінансування інвестиційного процесу чільне місце посідає інноваційний лізинг – господарська операція, що передбачає надання інвестором (лізингодавцем) у виняткове користування підприємству-виконавцю інноваційного проекту (лізингоодержувачу) основних засобів, що є власністю лізингодавця або набуваються ним у власність за дорученням і погодженням із лізингоодержувачем у відповідного продавця основних засобів, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів та на термін реалізації інноваційного проекту, який не перевищує терміну повної амортизації таких основних засобів [8]. Використання інноваційного лізингу надасть змогу отримати аграріям новітні зразки основних засобів без відволікання значних фінансових ресурсів із виробничого процесу.

Висновки. Сектор АПК знаходиться в критичному стані і потребує негайних активних дій з його реанімації. Перед аграрними підприємствами постають проблеми, пов'язані з вкрай незадовільним фінансовим становищем, недостатністю власних обігових коштів, недоступністю кредитного капіталу, низькими стимулами до інвестицій, низьким рівнем менеджменту та підготовки

кадрів, неефективною та пасивною державною політикою. Необхідними є заходи контролю за формуванням цін на підприємствах переробної галузі та підприємствах-виробниках основних засобів для сільського господарства, особливо в торгово-посередницьких та фінансових структурах. Ключовим є питання оновлення матеріально-технічної бази на інноваційній основі. Важливу роль у цьому процесі може відіграти лізинг, який позитивно зарекомендував себе у подібних умовах у зарубіжних країнах. Вкрай важливою є бюджетна підтримка аграріїв через дотування сільськогосподарської продукції – практики широко розповсюджені у розвинутих країнах.

Список використаних джерел

1. Алимов О., Ємченко В. Промисловий потенціал України: напрями ефективного розвитку // Економічний часопис-XXI. – 2003. - № 6 // www.soskin.info
2. Статистичний щорічник України за 2006 рік. - К.: Консультант, 2007.
3. www.2000.net.ua
4. Основні показники економічного і соціального розвитку України // www.me.kmu.gov.ua
5. Лозунько С. Ющенко «вступил» Україну в ВТО // www.2000.net.ua
6. Чабан В.Г. Лізинг в АПК як інструмент запровадження інновацій // Економіка АПК. – 2006. - № 3. – С.34-39.
7. Маргарет Тэтчер. Искусство управления государством. – М.: Альпина, 2003. – 504 с.
8. Турило А.М., Черемисова Т.А. Оцінка ефективності інноваційного лізингу // Фінанси України. - 2005.- № 1.- С. 44-49.